

TOTEM

Tidsskrift ved Afdeling for Religionsvidenskab og Arabisk- og Islamstudier, Aarhus
Universitet
Nummer 27, efterår 2011
© Tidsskriftet og forfatterne, 2011

Religionssociologi

Religion og religiøs forandring efter 60'erne

Af stud.mag. ved Religionsvidenskab
Anders Vinter

Indhold

1. Indledning	2
2. Strømninger i og fra 60'erne	2
3. Lambert – Religionens rolle i samfundet	3
3.1. Diskussion af religionens rolle i samfundet	5
4. Ahlin – Individets religiøsitet	6
4.1. Diskussion af individets religiøsitet	8
5. Konklusion	9

1. Indledning

Som følge af samfundets udvikling fra 1960erne og fremad er religionens rolle i samfundet forandret samtidig med, at der er sket forandringer af det enkelte individs religiøsitet.

Jeg vil med denne opgave redegøre for, samt diskutere dette under særlig inddragelse af Yves Lamberts artikel ”Religion in Modernity as a New Axial Age: Secularization or New Religious Forms” og Lars Ahlins artikel ”Konversionsbegreppet – en kritisk diskussion”.

Som rammeforståelse i opgaven vil jeg, på baggrund af Hugh McLeods artikel ”The religious crisis of the 1960s”, indledningsvist redegøre for en række hovedtræk i senmoderniteten.

Derefter vil jeg med Lamberts artikel redegøre for religionens ændrede rolle i samfundet og på baggrund af hans begreb ”pluralistic secularization” diskutere denne. I diskussionen af religionens ændrede rolle inddrages bl.a. Niklas Luhmann, Peter Beyer og Liliane Voyé.

Efterfølgende vil jeg med Ahlins artikel redegøre for individets ændrede religiøsitet, og på baggrund af hans begreb ”religiøs bevægelse” og hans artikel ”Pilgrim, turist eller flygtning?” diskutere denne. I diskussionen af individets ændrede religiøsitet inddrages bl.a. Christian Karner og Alan Aldridge, Zygmunt Bauman og Roy Wallis.

Perioden efter 60'erne kan ses som en radikaliserings af modernitetens tendenser (Ahlin 2005, 19), og René Dybdal Pedersen betegner denne periode senmoderniteten (Pedersen 2005, 14). Jeg benytter samme begreb, idet det indikerer en kontinuitet mellem de to perioder og er relativt neutralt. Lambert vælger begrebet modernitet, hvilket derfor benyttes i redegørelsen for hans artikel. Jeg vil i denne opgave ikke tage del i diskussionen omkring begreberne modernitet og senmodernitet¹, idet der i forhold til disse er uenighed om både afgrænsninger, definitioner og betegnelser.

2. Strømninger i og fra 60'erne

Omkring 60'erne skete der et afgørende skift både inden for og uden for den kristne kirke, som tidligere havde været den dominerende eller eneste mulighed for religiøs udfoldelse (McLeod 2005, 206). Ifølge McLeod karakteriseres skiftet ved fire konkrete ændringer: (1) markant fald i kirkegangen og i uddannelsen af præster, (2) svækkelse

¹ Benævnes også ”postmodernitet”, ”højmodernitet”, flydende modernitet”, ”advanced modernity” mfl.

af overleveringen af kristendommen til den næste generation, hvilket understreges af Callum G. Browns feltarbejde hos engelske familier (Brown 2001, 181-186), (3) stigning i antallet af alternative "livsopfattelser", dvs. alternativer til den kristne livsopfattelse, i form af andre religioner eller ideologier, (4) ændring af lovgivningen inden for følsomme emner som abort, seksualitet og ægteskab (McLeod 2005, 205-206).

Den langsigtede årsag til dette skift er bl.a. oplysningstidens idé, hvor individuel frihed hyldes. Den kortsigtede årsag er den velstand, som de fleste vestlige lande oplevede efter 2. Verdenskrig, og som givetvis skabte tid og overskud til at genoverveje traditioner og religiøst tilhørsforhold (ibid., 210-221). Desuden underminerer velstand, ifølge deprivationsteorien, i sig selv behovet for religion (Furseth 2007, 187-190).

60'erne indleder således den senmoderne periode, i hvilken kristendommen falder både i popularitet og indflydelse, mens et stigende antal alternative verdensopfattelser opstår. Samtidig frigøres individet fra religiøs autoritet og dogmatik og får stor frihed til at vælge på det nye, religiøse marked (Pedersen 2005, 198; 207). Denne proces, hvorigennem religionen mister indflydelse i samfundet og hos individet, betegnes sekularisering (Furseth 2007, 133-136).

3. Lambert – Religionens rolle i samfundet

I sin artikel foreslår Lambert en generel model til analyse af forholdet mellem religion og moderniteten, for på den baggrund at kunne vurdere graden af sekularisering i samfundet. Lambert opstiller modellen ved at sammenholde følgende tre faktorer eller systemer:

(1) Hvordan påvirker moderniteten religionen, og hvordan forholder religionen sig til denne påvirkning? (2) Opstilling af to sekulariseringstærskler, således at grader af sekularisering kan vurderes. (3) Inddeling af Samfundet i tre sociale niveauer, således at sekulariseringstærsklerne kan vurderes på specifikke samfundsområder (Lambert 1999, 303-304).

Indledningsvist lægger Lambert vægt på vigtigheden af at definere de tre centrale begreber i sin model: religion, sekularisering og modernitet.

Religion definerer Lambert som enhver gruppe, organisation eller institution, som betragter sig selv som religiøs, og hvis praksis og tro forholder sig til en "overempirisk" virkelighed. Denne brede definition er valgt, idet den undlader at ekskludere mange af de nye religiøse bevægelser, som er vokset frem (ibid., 304).

For sekularisering benytter Lambert sig af Peter L. Bergers sekulariseringsdefinition:

“By secularization we mean the process by which sectors of society and culture are removed from the domination of religious institutions and symbols. ... As there is a secularization of society and culture, so is there a secularization of consciousness.” (Berger 1966, 107-108).

Med denne definition angiver Berger, at der kan forekomme sekularisering i forskellige områder eller på forskellige niveauer af samfundet, og Lambert benytter denne nuance til at fremhæve to tærskler, som sekulariseringen kan overskride i det moderne samfund: (1) autonomi i forhold til religiøs autoritet, og (2) opgivelse af religiøse symboler (Lambert 1999, 304).

Lamberts definition af moderniteten er meget omfattende og bliver i sig selv en essentiel del af hans analysemodel. Han gennemgår en række kendetegn for moderniteten, som kan have fire forskellige effekter på religionen: (1) nedgang, (2) tilpasning og omfortolkning, (3) konservativ reaktion, (4) innovation (ibid., 303).

Religiøs omfortolkning og innovation kommer ifølge Lambert til udtryk som en række nye religiøse former². Bl.a. nævnes ”pluralisme”, som, kombineret med individets frihed til at vælge og søge nye veje, fører til ”seeker spirituality”, og ”loose spiritual networks” som karakteriserer modernitetens religiøse grupper (ibid., 321-324).

For at opstille sin model sammenholder Lambert sekulariseringstærsklerne med Karel Dobbelaeres teori, der, ligesom Berger³, skelner mellem tre forskellige niveauer i samfundet: makro (samfund), meso (kultur) og mikro (individ). Figur 1 viser Lambert model.

	1. Tærskel Religiøs autonomi	2. Tærskel Ingen religiøse symboler
Makro (Samfund)	Overskredet	Kun delvist overskredet
Meso (Kultur)	Overskredet	Kun delvist overskredet
Mikro (Individ)	Overskredet	Kun delvist overskredet

² This-worldiness, self-spirituality, dehierarchization, parascience, pluralism, loosely organized spiritual networks

³ Implicit i hans sekulariseringsdefinition

Figur 1

For denne model gælder, at den første tærskel overskrides, når religionen mister sin autoritet på det givne samfundsniveau. Den anden tærskel overskrides, når religiøse symboler forsvinder eller mister deres betydning på det givne samfundsniveau. På baggrund af sin gennemgang af religionen og moderniteten vurderer Lambert, hvilke sekulariseringstærskler, der er overskredet på hvilke niveauer i det moderne samfund (ibid., 324-325).

Da moderniteten bl.a. er kendetegnet ved fornuft, videnskab og funktionel differentiering (ibid., 312-313; 319), medfører denne på alle samfundsniveauer en overskridelse af den første sekulariseringstærskel. Moderniteten medfører, pga. de fire nævnte effekter som denne har på religion, derimod ikke nødvendigvis en overskridelse af den anden tærskel. Af de fire nævnte effekter bidrager kun nedgang i religiøs aktivitet til sekulariseringen, hvorimod en konservativ reaktion modvirker denne. Tilpasning og innovation skaber nye religiøse former, som, afhængigt af deres indhold, ofte vil modvirke sekularisering.

Ifølge Lambert har kun enkelte europæiske lande, på makroniveau, helt fjernet religiøse symboler fra det offentlige rum, mens det på mesoniveauet kun er økonomi og videnskab, som helt har fjernet religiøse symboler. På mikroniveauet ses, som omtalt hos McLeod, en forskel på de yngre og de ældre generationers forhold til religionen, mens religiøse symboler ikke har mistet deres betydning. Den anden tærskel er således på alle samfundsniveauer kun delvist overskredet.

Lambert konkluderer, at moderniteten kun medfører sekularisering i begrænset omfang eller hos specifikke grupper, hvilket fremgår af figur 1 (ibid., 331).

3.1. Diskussion af religionens rolle i samfundet

Lambert stiller som afslutning på sin artikel spørgsmålstegn ved, hvorvidt vi er på vej imod at overskride en tredje sekulariseringstærskel, som han kalder ”pluralistic secularization”. Denne tærskel indebærer, at religionen får samme betydning for samfundet og det individuelle liv som alle andre bevægelser og ideologier. Religionen vil da stadig kunne fungere som en etisk og kulturel ressource uden for sit eget funktionsområde, i det omfang den formår at respektere individets autonomi og demokratisk pluralisme (ibid., 331).

Denne opfattelse nærmer sig Berger, Thomas Luckmann og Talcott Parsons teori om privatisering og funktionel differentiering, ud fra hvilken Luhmann taler om subsystemer, ”funktion” og ”performance” (Beyer 1994, 73-74). Ifølge Luhmann medfører funktionel differentiering oprettelsen af en række subsystemer, deriblandt religion. Hvert subsystem har både en intern funktion, som er de funktioner, subsystemet udfører på sine egne præmisser og en ekstern performance, som er de ekspertiser, med hvilke subsystemet kan bidrage til andre subsystemer (Luhmann 1977, 56).

Ligesom Lambert foreslår Beyer og Voyé, at tidligere religions holisme er i konflikt med både funktionel differentiering og ofte også naturvidenskaben, og at senmoderne religion derfor må tilpasse sin performance og afdogmatisere sin kommunikation, hvis den ønsker at blive lyttet til (Beyer 1994, 81; Voyé 1999, 276).

Voye mener, at denne tilpassede performance kommer til udtryk bl.a. som etiske retningslinjer for naturvidenskaben og som substitut på områder, hvor naturvidenskabelige løsninger har vist sig mangelfulde. Religionen er desuden identitetsdannende i en tid, hvor nationalstaten mister denne rolle pga. globaliseringen (Voyé 1999, 277-284).

Endelig ses yderligere to udtryk for tendensen til at religionen mister sin autoritet i det pluralistiske samfund. José Casanova stiller sig, på baggrund af en analyse af offentlig religion på tre samfundsniveauer, tvivlende over for, om den funktionelle differentiering nødvendigvis vil betyde marginalisering af religionen (Furseth 2007, 170-171). Parsons mener, i forlængelse af Emile Durkheim, at offentlig religion danner grundlag for samfundets fællesværdier og opretholdelse (ibid., 60-64; 79-83).

Disse tendenser tildeler religionen en ændret, men betydelig rolle i det senmoderne samfund og nuancerer eller stiller sig som direkte modpol til sekulariseringstesen, som den fremstilles af bl.a. Weber, den unge Berger og Steve Bruce (ibid., 166-169).

4. Ahlin – Individets religiøsitet

I sin artikel beskriver Lars Ahlin ændringerne i individets religiøsitet i senmoderniteten, på baggrund af en diskussion af begrebet konversion. Han benytter den ”paulinske konversion”, som en model for den præmoderne opfattelse af individuel religiøsitet, og beskriver denne som:

”... En pludselig, dramatisk og følelsesladet erfaring. Øjeblikkeligt forandres hele livet – det gamle jeg opgives og det nye bejaes uden forbehold.

... En konversion er endvidere noget, som kun sker én gang.” (min overs.)
(Ahlin 2005, 20)

I artiklen problematiserer Ahlin begrebet konversion, idet han beskriver hvordan individets religiøsitet har ændret sig fra præmodernitet til senmodernitet. I stedet introducerer han Lofland og Skonovds begreb ”konversionsmotiv” og James T. Richardsons begreb ”konversionskarriere”, idet disse begreber forholder sig til en række centrale ændringer i individets religiøsitet (ibid., 21; 26).

Konversionsmotiv tager udgangspunkt i, at impulsen til den religiøse forandring ligger hos individet, et aktivt subjekt, hvorimod den paulinske konversion betragtes som noget, der påføres et passivt objekt. Yderligere indebærer konversionsmotiv, at der kan findes flere forskellige veje eller motiver til en eventuel konversion, og at en sådan ikke nødvendigvis opnås eller ønskes (ibid., 21; 25-26).

Konversionskarriere fremhæver ligeledes, at individet betragtes som et aktivt subjekt, som løbende vælger imellem forskellige tilbud på det religiøse marked. Mange vil, grundet den store mængde tilbud, prøve flere forskellige livsstile og trosforestillinger (ibid., 26).

I sin artikel benytter Ahlin sig desuden af James A. Beckfords begreber ”devotees”, ”adepts” og ”clients” til beskrivelsen af varierende grader af engagement i religiøse bevægelser. Ifølge Ahlin er det kun en lille elite, som bliver devotees og som engagerer sig betydeligt og længe i en religiøs bevægelse. Flertallet bliver enten adepts eller clients og forholder sig kun overfladisk og kortvarigt til en religiøs bevægelse (ibid., 20-21).

Dette klientforhold formulerer Paul Heelas og Luckmann mfl. som en varierende grad af ”evig søgen”, ”religiøs pilgrimsrejse” eller ”fremadskridende proces”, og Richard V. Travisano benytter begrebet ”växling” (vekslen) til at beskrive ”klientens” mange mindre radikale skift mellem religiøse bevægelser (ibid., 32-33).

Ahlin konkluderer afslutningsvist, at man muligvis helt bør opgive konversionsbegrebet, idet dette tilhører en traditionel sammenhæng domineret af kristendom og at individuel religiøsitet har ændret sig så markant, at begrebet ikke længere kan benyttes. I stedet foreslår han begrebet ”individuel religiøs bevægelse”, som bl.a. omfatter Heelas’ ”evig søgen” og Travisanos ”vekslen” (ibid., 40).

4.1. Diskussion af individets religiøsitet

Ahlins begreb ”religiøs bevægelse” tegner, i forlængelse af Lamberts ”pluralistic secularization” og ”seeker spirituality”, et billede af det senmoderne individs religiøsitet, som en søgende bevægelse imellem et stadigt stigende antal religiøse tilbud. Individet betragtes som et aktivt subjekt, der vælger imellem tilbud på det religiøse marked (ibid., 26).

I artiklen ”Pilgrim, turist eller flygtning?” beskriver Ahlin, hvilke konsekvenser disse senmoderne forhold har for individets religiøsitet. Ahlin benytter sig af Mary Douglas’ idealtypiske samfundskontekster til at pege på to modsatrettede udviklinger, som han kalder New Age og Folketro. Desuden tilføjer han ”flygtning” til Baumans begreber ”pilgrim” og ”turist” og benytter disse til at beskrive individets rolle i de forskellige kontekster (Ahlin 2006, 37-40; 43).

Siden 1980 er ”hierarkiets kontekst”, som er kendetegnet ved stærke sociale grupper og rammer, blevet afløst af ”markedets kontekst” og ”magtesløshedens kontekst” (ibid., 37-38).

Markedets kontekst er samfundets hovedstrøm, hvilket ses, af at 82 % af de adspurgte i RAMP⁴ undersøgelsen er åbne overfor religiøse tilbud, idet de mener, at der findes vigtige sandheder i flere eller i alle religioner (Statistikkompendiet, tabel 3). Denne kontekst er karakteriseret ved bl.a. selvautoritet og omstillingsparathed, og her findes turisten, som betegner et aktivt subjekt, der ud fra rational choice theory bestandigt vælger imellem forskellige tilbud til at optimere sin livskvalitet (Ahlin 2006 43-45; Furseth 2007 195-199).

En lignende model findes hos Heelas, som beskriver et ekspressionistisk selv, der føler sig autentisk, når det har taget kontrol over sin egen tilværelse, og et utilitaristiske selv, som benytter religionen til at optimere sin position i markedets kontekst (Heelas 2007, 160-168). Denne form for religiøsitet kalder Ahlin ”New Age”.

I magtesløshedens kontekst findes flygtningen, som grundet manglende evne til at tilpasse sig markedskonteksten står uden for samfundets hovedstrøm. Senmoderniteten er, som nævnt, karakteriseret ved løse netværk, i hvilke individet står uden tilknytning til en beskyttende gruppe (Wilson 1982, 159-168), og derfor marginaliseres som social taber (Ahlin 2006, 44). I denne kontekst handler det ikke om forbrug men om at overleve. I overensstemmelse med deprivationsteorien vil individet forsøge at legitimere eller fralægge sig ansvaret for den påtvungne situation (Furseth 2007, 187-190), ved at

⁴ Religious and Moral Pluralism.

underlægge sig en ekstern autoritet som fx astrologi eller ånder. Denne form for religiøsitet kalder Ahlin ”folketro” (Ahlin 2006, 38-39; 44-45).

Det er imidlertid ikke alle marginaliserede individer, der ender i magtesløshedens kontekst. Enkelte individer indleder en radikal eller voldelig modstand imod samfundets hovedstrøm (Karner 2004, 15-18), og Bauman beskriver netop fundamentalister som ”flawed consumers” (Bauman 1998, 73). En sådan reaktion kalder Douglas ”modstandens kontekst”, og skønt denne i højere grad har karakter af ”korstog”, kan Baumans begreb ”pilgrim” eventuelt placeres her. Det er imidlertid kun et fåtal, som bliver devotees i fundamentalistiske grupper (Barker 1984, 146-147).

Ahlins model fremstiller turisten som havende et positivt livssyn, hvorimod flygtningen skammer sig over sin egen situation (Ahlin 2006, 40-44). Denne fremstilling er formentlig generelt gældende, men for turisten kan den evige søgen ligeledes medføre identitetsusikkerhed og en konstant angst for ikke for at vælge rigtigt eller få nok ud af tilværelsen (Bauman 1998, 68). Årsagen til denne angst skyldes, at der ikke er klare grænser for, hvornår man har opnået nok, og derfor vil individet altid opleve sig selv som en ”relative failure” sammenlignet med andre (Wallis 1995, 299). Ud fra denne alternative ”Verstehen” kan flygtningen eventuelt betragtes som et subjekt, der, for at undgå turistens situation, aktivt har fravalgt samfundets hovedstrøm.

5. Konklusion

I min opgave har jeg vist, at der grundet oplysningstid og velstand er sket et konkret fald i kirkens indflydelse og popularitet samtidig med, at der er opstået et religiøst marked.

Med Lamberts artikel har jeg redegjort for, at der, siden 60'erne, er sket en ændring i religionens rolle på alle samfundsniveauer, således at Lamberts første sekulariseringstærskel, hvor religionen mister sin tidligere autoritet, er blevet overskredet. Lamberts anden sekulariseringstærskel, hvor religiøse symboler mister deres betydning, er kun delvist blevet overskredet.

Jeg har med min diskussion af Lamberts begreb ”pluralistic secularization” vist, at religionen, trods funktionel differentiering, stadig kan spille en betydelig rolle i samfundet, bl.a. som eksponent af etik og kultur. Som subsystem må religionen imidlertid afdogmatisere sin kommunikation med det øvrige samfund og respektere individets autonomi.

Med Ahlins artikel ”Konversionsbegreppet – en kritisk diskussion” har jeg redegjort for, at der, siden 60'erne, er sket store ændringer i individets religiøsitet. Tidligere tiders religion, hvor målet var en paulinsk konversion, har ændret sig til en evig søgen eller religiøs bevægelse imellem et stadig stigende antal tilbud på det religiøse marked.

Jeg har med min diskussion af Ahlins begreb ”religiøs bevægelse” og hans artikel ”Pilgrim, turist eller flygtning” vist, at individets ændrede religiøsitet kan placere dette enten i markedets eller i magtesløshedens kontekst. Jeg har peget på en række negative konsekvenser ved markedets kontekst og foreslået muligheden for aktivt at fravælge denne.

6. Litteraturliste

Ahlin, Lars

2005 *Pilgrim, turist eller flykting? Om forholdet mellem social identitet og religiøs overbevisning*, Symposion, Stockholm/Stehag.

2006 ”Pilgrim, turist eller flygtning? En studie av individuell religiøs rörlighet i senmoderniteten”, Det Teologiske Fakultet, Århus Universitet, Årsskrift 2006 , 36-45.

Barker, Eileen

1984 *The Making of a Moonie, Choise or Brainwashing*, Basil Blackwell, Oxford.

Bauman, Zygmunt

1998 *Religion, Modernity and Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Berger, Peter L.

1966 *The sacred canopy. Elements of a sociological theory of religion*, Anchor Books, New York.

Beyer, Peter

1994 *Religion and Globalization*, SAGE, London.

Brown, Callum G.

2001 *The Death of Christian Britain*, Routledge, London.

Furseth Inger og Pål Repstad

2007 *Religionssociologi. En introduktion*, Hans Reitzels forlag, København.

Heelas, Paul

2007 *The New Age Movement*, Blackwell, Oxford.

Karner, Christian og Alan Aldridge

2004 “Theorizing Religion in a Globalizing World” *International Journal of Politics Culture and Society*, 2004 Vol. 18:1, s. 5-26.

Lambert, Yves

1999 “Religion in modernity as a New Axial Age: Secularization or new religious forms”, *Sociology of religion*, 1999 60:3, s. 303-333.

Luhmann, Niklas

1977 *Funktion der religion*, Suhrkamp, Main.

McLeod, Hugh

2005 “The religious crisis of the 1960s”, *Journal of modern European history*, 2005, 205-230.

Pedersen, René Dybdal

2005 *I lysets tjeneste – nye religiøse og spirituelle grupper i Danmark*, Univers, Højbjerg, Århus.

Statistikkompendiet

2000 RAMP (Religious and Moral Pluralism)

Voyé, Liliane

1999 “Secularization in a context of advanced modernity”, *Sociology of Religion*, 1999, 60:3, s. 275-288.

Wallis, Roy

1995 “The elementary Form of the New Religious Life” in: Steve Bruce, ed., *The Sociology of Religion Vol 1*, An Elgar Reference Collection, Aldershot

Wilson, Bryan

1982 *Religion in Sociological Perspective*, Oxford University Press, Oxford.